

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

LEVÉL SZÍNHÁZRÓL, ÖNTUDATRÓL, FELELŐSSÉGRŐL

Kedves Barátom!

Egyre többet gondolok Federico Garcia Lorcára. Istenem, milyen messzi van tőlünk Spanyolország, szégyellem bevallani, de a spanyol színház-kultúráról alig tudok valamit. Lorca megjegyzi, hogy a színház az egyik legkifejezőbb és leghasznosabb eszköz egy ország építéséhez. Lég-súlymérő, amely egy ország nagyságát vagy hanyatlását jelenti. Tudod, arra gondolok, hogy a déliek hagyományosan szeretnek nagyokat mondani, s hogy korunk nem kedvez az idealistáknak. De Lorca azt is megállapítja, hogy a lezüllesztett színház, ahol a Pegazus szárnyait patái helyettesítik, egy egész nemzetet tud közönségessé tenni és elaltatni.

Minél tovább olvasom a nagyok eszmefuttatását a színházról, annál kevesebbet tudok írni környezetemről, munkahelyemről, feladataimról. Szorongó, nyugtalan lelkiállapotban vagyok. Kezdem hinni, hogy számban késsel leselkedem minden hibára, és nem vagyok hajlandó észrevenni a haladót, az eredményeket, képzeletgazdag színházam vezetőinek erőfeszítését?

Naponta kételyek születnek bennem. Mit is jelent számomra a színház? Szenvedélyt. Az igazság rögeszmés keresését. Talán ezért támadom-védem olyan kitartó hevességgel a színházat. Támadom, mert gyakran megfélelkezik kulturális missziójáról, mert munkaszervezésből naponta nullára vizsgálzik, mert falai között ritkán gondolunk arra, hogy a város szeme rajtunk, mi vagyunk hivatva intellektuális hatást gyakorolni a nézőre. Lorcat hívom segítségül, Pegazus szárnyaival, nem pedig patáival. Védem azért, mert perbe szeretnék újfent szállni azokkal, akik a Nemzetközi Színházi Intézet Budapesten tartott kongresszusán kijelentették, hogy a színházakat hamarosan meg kell szüntetni, mert lehet, hogy a színház végső hanyatlásának vagyunk tanúi. Ha ez így van, jó lenne minél hamarabb felmérnünk megváltoztatott helyzetünket, és színház helyett valami mást csinálni, valamit, ami hasznára válik a társadalomnak.

Kedves Barátom! Az idén nem osztották ki a legjobb drámáért járó Pulitzer-díjat. Kell-e ennél lesújtóbb bizonyosság, hogy a színház végérvényesen haldoklik? Mit csinál Beckett, Dürrenmatt, Ionescu, Williams és Miller? Vegyük elő újra a dán királyfit, és találjunk az agyoncsépelt történetnek új megjelenítési formát? Jelenjen meg Ophelia meztelenül?

En a tragédiát abban látom, hogy a bomlási folyamatot nálunk senki sem akarja megállítani. A háborgás, tudom, rossz tanácsadó, de szeretnék egyszer a bajok mögé látni. Nem tudom, kiben, miben a hiba. A másorra tűzött darabok nem kellene a közönségnek. Baj van a színvonallal? Vagy a színházvezetéssel, vagy a fogalommal magával? Az önvizsgálat veszélyes, a bíráló szó »aláássa a színház tekintélyét«. Pedig csépelik a színházat minden oldalról, a falakon belül elhangzó figyelmeztetés mégis a legőszintébb. De tarthat-e valaki pajzsot a kritikák ellen, s van-e éles fegyver a pallos mögött? Nincs.

A szabadkai magyar társulatnak négy esztendeje nincs kinevezett igazgatója. Amikor városunk ismert politikusát megkérdeztem, hogy mikor rendeződik végre a színház problémája, fáradtan összeráncolta homlokát, és felsóhajtott: »Hja, a színház... nehéz ügy!« Széttárta karját, és tanácstalanul nézett a szemembe. Segítene természetesen, de a színház mindig háttérbe szorul. A legkisebb problémának tartják. Nekünk a legnagyobb. Ez tehát a helyzet.

Miért védem a színházat, pontosabban a színészeket, azokat is, akik ellenséget, destruktív elemet látnak bennem? Mert későn vettük észre, hogy az igazi színház durva plágiumának az alkalmazottjai vagyunk és most mindenki megcsinálja a maga lázadását és forradalmát, de mégis csodálatra méltó kitartással megmaradnak az országutak vándorainak, betört ablakú művelődési otthonok néhány órás lakóinak, olyan embereknek, akik önhibájukon kívül megfélekedtek arról, hogy a színház közösségi művészet.

Jó lenne persze a szembenálló feleket egy csöndes délutánon összebékíteni. Elszívni az udvar közepén a »békepipát«. De féltő, hogy néhány ember éppen abban a pillanatban hagyná abba a dohányzást. Abban látom a baj eredendőjét, hogy nincsenek jó színházi vezetők. Nincsenek Dimitrijevics Marák, Juhász Ferencek, így azután arra kényszerülnek a művelődési élet vezetői, hogy nádszálból, facsemetéből készítsenek sítalpakat.

Hol marad az elszánt küzdelem a holnap erkölcsi és társadalmi rendjéért? Pan Leon Schiller, mi beleegyeztünk abba, hogy nem akarunk jó színházat, mi nem akarjuk elvinni a közönséget sehova, nem ápolunk élő hagyományt, nem nézünk a jövőbe, nem beszélünk vitatható irányzatokról, nem akarjuk visszaállítani a kapcsolatot a közönséggel, mi csak sértődünk, haragszomrádot játszunk. Mi lebegünk. Megváltót, megváltókat várunk...

Tegnap elment egy színész a színházról. Nehezen kezelhető ember volt, elismerem. De néhány évvel ezelőtt sokat ígérően formálta meg a színpadon Albert Camus *Caliguláját*. Elvégezte a színészképző studiót; két évig éheztek ezek a gyerekek, színházra készültek. Most kivette a munkakönyvét és elment a tengerpartra pincérnek. Miért

távoznak a színészek a Szabadkai Népszínházról? Az egyetlen magyar társulatnak miért fordított hátat Sántha Sándor, Faragó Árpád, Bocskovics Rózsi, Varga István, Nagygellért János, Kiss Júlia, Tóth Éva, Romhányi Ibi, Szilágyi László, Fischer Károly, Fejes György és a többiek? Igaza lesz Petar Šarčevićnak, a zágrábi színház igazgatójának, aki nem is olyan régen azt mondta, hogy a szabadkai színháznak hamarosan már csak irodája lesz, színésze mind kevesebb...

Értelmi igazodást igényelsz, tudom. A patetikus hangot sose szeretted. Én sem szeretem. Számokkal bizonygatni fárasztó és unalmas. Igazad van, ócska ripacs vagyok, aki mindenből ceremóniát csinál. Mégis az elmúlt hónapokban három est némileg elosztotta depressziós hangulatomat. Mindhárom esetben úgy éreztem, hogy kár a szellemi vezéreknek ott kint a nagyvilágban s nekem itt a lelkemben megkondgatni a harangokat. Lényeges felismerésekkel gazdagodtam, és mindannak ellenére, amiről előzőleg írtam, nem akarok belenyugodni abba, hogy az eligénytelenedés folyamata elkerülhetetlen. Saját megfigyelésem szűrőjén keresztül vizsgáltam a három színházi produkciót. Láttam az újvidékiek előadásában Deák Ferenc *Tor* című legújabb művet, Illyés Kingát, aki erdélyi költők verseit adta elő, és tapsoltam a marosvásárhelyieknek, akik elhozták nekünk Nagy István *Őzönvíz előtt* című drámáját. A bizonyosság, amit szereztem: érdemes szívvel-lelket beleadni, hogy valami új létrejöjjön. A művésznek biztonságot és belső békét jelent a jól végzett munka. Lehet a színész is mindenki gondját érző közéleti munkás, nemcsak kifestett pojáca. Deák Ferenc és Nagy István a valóságot közelítették meg több oldalról is egyszerre. Ez a valóság a mi környezetünk, a mi vidékünk, és a színházak bizony gyakran megfelelnek arról, hogy elsősorban az itt élő emberek nyelvén kell szólni a színpadról. Dér Zoltán és Kopeczky László szövegei hosszú hónapok óta érintetlenül hevernek valamelyik irodai fiók mélyén. A szerzők a mai napig választ sem kaptak. Vajon hogy érezheti magát a színész, vagy a rendező, akinek munkájáról a lapok egyetlen sorban sem emlékeznek meg?

Vajon bátorsággal illelhetjük Illyés Kingát, a marosvásárhelyi és az újvidéki társulatot, amiért elő merték venni az ismeretlent, a kipróbálatlant, az ezer veszélyt rejtő nyersanyagot? Aligha. De gyáva színház az, amelyik nem mer bekapaszkodni a honi talajba, gyökértelesen igyekszik a fellegekbe markolni. Kötelezettségei vannak a színháznak. Megfeledeztünk róla? Sajnos, olyan könyvet még nem adtak ki, amelnek ez lenne a címe: *Tanuljunk gyorsan, könnyen színházat vezetni!*

Az erdélyiek mégis megtanulták, hogyan lehet a színházi ügyekbe bekapcsolódni, a vajdasági drámaíró azonban kint marad szűkebb színpadi irodalmunk gyűjtőrendjén. De kezeljük továbbra is színházunk ügyét szigorú diszkrécióval, beszéljünk azokról, akik a mentési folyamat művesei. Mondom, mentési folyamat, mert ragyogó művészi állásfoglalásuk nem több, mint becsületes helytállás a gáton, amely holnap vagy holnapután menthetetlenül összeroskad.

Disce mori ...

Mint említettem, volt néhány előadás, melyeknek megtekintése után fájon tapasztaltam, hogy vidéki kispolgárok között vergődünk, akik önelégült, önző magatartással a »jó gyerek« nyomait keresik egyre, s közben magukra is ráhúzzák felületes mázként a »jóságot«. Aki figyelmeztet, aki nyugtalan és nyughatatlan, aki megállapítja, hogy érdektelen számunkra, mi történt a Tower falai között, vagy az ókori Rómában; fedezzük fel végre ezt az égtájt, tartsunk szemmel minden összefüggést velünk és a világgal, csináljunk végre egy jól szelektált repertoárt, és vigyázzunk a színház falain belül, hogy anyagi hátrányok miatt senkiben se alakuljon ki kisebbségi érzés, mert akkor oda a jó munka légkör.

Levelém további részében olvasni fogsz színházakról, színészekről, akiknek a nevét sohasem hallottad, de akik mégis a művészi és társadalmi haladás alapköveit igyeksenek lerakni.

Kezdeném talán Illyés Kingával, a messi Erdélyből jött rímharsonással. Azt hiszem, ebben az évadban a szabadkai Életjel és az újvidéki Ifjúsági Tribün kötötte meg a legjobb »boltot«, amikor színpadot biztosítottak a rokonszenves, művészi elszántságú, elkötelezett romániai magyar színésznőnek. Illyés Kinga *Fagyöngy* című műsorából csak úgy sugárzott a művészi hatóerő. Brecht a színésznő láttán bizonyára így kiáltott volna fel: »Ebből is tanulhattok!«

Illyés Kinga megismertetett bennünket a mai erdélyi magyar költészettel, régi csángó népdalokat és balladákat adott elő. Tegyük azonban hozzá, hogy a színésznő rendkívül kemény küzdelmet vívott a színpadon önmagával és a lazulásra mindig kész közönséggel. Tetszett, hogy nem szavalta a verset, nem mondta fel a rímeket leckeszérűen. Az ember, a szék és a vers — ez volt, ennyi volt a színpadon. Illyés Kinga levetett magáról minden pózt, ami mesterségéről árulkodik. Éneke az életből csordult, szakadt, jajdult. Azon kaptunk magunkat, hogy elvitt bennünket egy sohasem látott vidékre, a születés szépségéhez, az egyszerűségbe. Szeretném neked újra leírni azokat a sorokat, amelyeket az est szünetében sebtiben feljegyeztem a marosvásárhelyi színház *Történelmi áttekintés* című könyvére.

»Tudom, a világ harcot folytat az egyén ellen, itt ököllel kell kiverni a bizonyoságot, hogy a művészet, pontosabban az előadóművészet, ha a legtisztább forrásból fakad, sokat mondhat el számunkra életről, halálról, világról — nekünk, akik ma a színházi mikrokozmoszt képviseljük. Itt már alig vagyunk egynéhányan, víz nélkül maradt hajótörtek...«

Valahol megjegyeztem, hogy Illyés Kinga egy járható útra mutatott. Volt az erdélyi vendégek között egy fiatal író, aki egyenesen feltette a kérdést: »Mit értsünk azalatt, hogy járható út?«

Az irodalmi színpadok szükségszerűségére gondoltam. A közönség egy rétege ma szívesebben fordul az olyan előadások felé, amelyek valamilyen formában az élet keresztmetszetét adják. A színházi művészet -- a még meglevő — polarizálódott. A közönség megoszlik,

sokan a gondolat színházát kedvelik. Szabadkán a múltban (és még ma is) a Kísérleti Színpad (ma Irodalmi Színpad) megszűntetésén fáradoznak. Miért? Megszámlálhatatlan »rejtély« övezte (és övezi) munkásságát: miért, kiért, ki lesz az igazgató, ki ellen »fúrnak«, van már a városban egy színház, mit képzelnek »ezek«? Mit? A színészek játsszani akarnak, semmi több. Így van ez a világ minden pontján. Merném megkockáztatni az állítást, hogy Salamon Sándor, Árok Ferenc, Bada Irén és Kasza Éva éppen a Kísérleti Színpadon készülhettek fel a későbbi nagy feladatokra a színházban.

»... a színházba járás szokása mindenütt megszűnt. A színház haldoklik, hogy talán a jövőben egyszer ismét megszülessék!«

Ebben kell hinni, kedves barátom. Ebbe a szalmaszálba érdemes belakapaszzkodni.

A Marosvásárhelyi Állami Színház magyar társulata Nagy István *Özönvíz előtt* című drámáját hozta Jugoszláviába. Az előadás Harag György rendezői bravúrával félmjelzetten érkezett hozzánk. A rendező korlátlanul élt a lehetőséggel, megérezte, hogy ennél a darabnál mindent szabad. Elszántan elhagyta hát a román színpadon meghonosodott realizmust, piros lámpát állított a sablonoknak, s ezáltal a nem éppen hibátlan művet új dimenziókkal gazdagította. Az *Özönvíz előtt* szerzőjétől önállóan »mozog« tovább, de Harag György a csonkítással sokat tett a romániai magyar dráma ügyéért.

Elkötelezett színészeket láttam a színpadon. Tanai Bella, Illyés Kinga, Bács Ferenc, Lohinszky Lóránd, Anatol Constantin és a többiek tudásuk legjavát adták, elégték az akarásban. Sürgetést ébresztettek bennünk, megjelenítettek előttünk egy másik színházat, koncepcióval, színészi fegyelemmel, angazsáltsággal.

Bénító önellenőrzési gondolatokkal szédültem ki az előadás után az utcára. Eszembe jutottak azok a színházi emberek, akik idegrendszerüket azonnal a hideg zuhany alá viszik, ha valaki vajdasági magyar író drámáját említi előttük, vagy műsorra ajánlja.

Nem hagytuk cserben az áldozatot? Nem gázoltunk át közönségünkön, íróinkon, kritikusainkon, barátainkon, és önelégülten, büntudat nélkül elsuhantunk az éjszakában? Higgadt, okos felelősségérzettel ki tud minderre választ adni?

Végül a sokat szidott újvidéki színészekről is szólhatok néhány szót. Milyen féltően vigyáztak a *Tor* szereplői Deák Ferenc minden szavára, milyen odaadó lelkesedéssel vitték színpadra a drámát, amely nem kecsegtetett nagy közönségsikerrel, az ünneplések is elmaradtak. Pedig nagyszerűre vállalkoztak. Világos, hogy a vajdasági magyar író neve nehezen képes kapcsolatot teremteni a közönséggel, de a színház létében — él, ameddig él —, ha hasznos óhaját maradni, fontos tényező lehet a hazai irodalom szerepeltetése.

Újra előlről kezdeném a kesergést, ezért gyorsan befejezem hozzád intézett soraimat. Írtam ezúttal azokról a színházakról, ahol az agy és a szellem jelenlétét éreztem, színészekről, akik csüggedt fejemnek azt üzenték:

Disce vivere ...